

The Review

NORSK FILOSOFISK TIDSSKRIFT

NR. 2 · 14. ÅRGANG · JUNI 1979

INNHold

Siri Meyer: Praksis, paradigme og institusjon	55
Kjell S. Johannessen og Tore Nordenstam: Historien og den vitenskapelige praksis	69
Arild Utaker: Wittgenstein og filosofien	91
<i>Bøker:</i>	
Arne Dahl: Forklaring og lovmessighet (Sten Sparre Nilson)	105
Innkommne bøker	107

Historien og den vitenskapelige praksis

Utkast til formulering av grunntrekk i vitenskapenes historiografi

Det er først i de seneste decenni er at vitenskapshistorie har etablert seg som selvstendig vitenskapelig disiplin.¹ Historiske fremstillinger av utviklingsforløp i vitenskapenes historie har riktig nok eksistert lenge. Men deres formål var som regel et annet enn det å fremskaffe et nøkternt og vel avveid bilde av de enkelte disipliners utvikling og vekst. Noen fremstillinger tjente en pedagogisk hensikt. Andre ble skrevet for å understreke og fremheve det samtidige utviklingsstadiets fortrinnslighet fremfor de tidligere. Seriøse diskusjoner av prinsippene for vitenskapenes historiografi forekommer nesten ikke.² Vitenskapshistorien har ikke tatt seg selv alvorlig som *historisk* forskning. Sporadiske tilløp til metoddebatt har likevel forekommet. Motsetningen mellom en ekstern og en intern angrepsmåte har utfoldet seg her så vel som i alle andre historiske disipliner. Ulike filosofiske grunnsyn og dogmatiske holdninger gjør slike debatter golde og resultatløse. Vi ønsker derfor ikke å bidra til denne forsteningen av diskusjonen ved å fremheve den ene angrepsmåten på bekostning av den andre.

I stedet har vi i sinne å skissere konturene av en vitenskapshistorisk forskningspraksis som hverken overser de interne momenter eller underslår deres forbindelse med det omgivende samfunn. Vi vil derfor først prøve å avdekke noen av de filosofiske forutsetningene for å drive vitenskapshistorie. Dernest vil vi antyde omrisset av et begrep om vitenskapelig praksis som vi betrakter som grunnleggende for enhver forståelse av utviklingsmessige forløp i vitenskapene. Så vil vi kort formulere de synspunkter som etter vårt skjønn vil gi den mest fruktbare angrepsmåte i vitenskapshistorien. Til slutt vil vi illustrere våre ideer med et eksempel fra kunsthistorisk forskning.

Vitenskapssyn og språkfilosofi

Det er et logisk faktum at enhver vitenskapshistorisk fremstilling implisitt bygger på en oppfatning av hva vitenskap er. For uten

en slik oppfatning ville det ikke være mulig å skille mellom hva som er vitenskap og hva som ikke er det. Selve forskningsfeltet blir derfor indirekte bestemt av det syn på vitenskapenes natur som vitenskapshistorikeren legger til grunn for sin virksomhet. Hvis han i likhet med Francis Bacon tror at vitenskapelige teorier fremkommer gjennom nitid observasjon av virkeligheten, så vil han selvsagt forsøke å finne de observasjonene som førte vitenskapsmannen A til å formulere teorien T. Derimot vil han ikke vise noen interesse for den vitenskapelige tradisjon A tilhører og det valg av problemer som tradisjonen er bygget opp omkring. Derfor vil han heller ikke se noen forbindelse mellom sin oppgave som vitenskapshistoriker og redegjørelsen for det forhold som unektelig finnes mellom enhver utøver av vitenskapelig virksomhet og hans samtid og omgivende samfunn.

Har derimot vitenskapshistorikeren en konvensjonalistisk oppfatning av vitenskapenes natur, vil han benekte teoriens empiriske opprinnelse og innrømme tanken langt større frihet enn induktivisten. En vitenskapelig teori er for konvensjonalisten et logisk-matematisk system av begreper som klassifiserer og systematiserer empirisk kunnskap. Å godta ett system av begreper fremfor et annet er derfor først og fremst et spørsmål om valg og personlig preferanse. Enkelhet og ikke sannhet blir således det viktigste kjennetegn ved vitenskapelige teorier. Men siden det ikke er mulig å velge mellom andre alternativer enn de foreliggende, fører den konvensjonalistiske oppfatningen av vitenskap til en større forståelse for tradisjonens rolle i vitenskapenes utvikling. En konvensjonalistisk vitenskapshistoriker vil følgelig interessere seg for en gitt teoris forløpere. Og i den forbindelse vil han ta i betraktning både godtatte og forkastede begrepsdannelser. For ham vil vitenskapenes historie bli historien om utviklingen av *enkle* teorier.³

Dette var litt om forskjellene mellom en induktivist og en konvensjonalist som vitenskapshistoriker. Men det finnes også likheter, og fra vårt synspunkt er de kanskje vel så viktige. Begge parter er ensidig orientert mot vitenskapen som produkt. Det er de ferdig formede teorier som står i fokus. Ingen av dem viser noen forståelse for sammenhengen mellom vitenskap og samfunn. Begge oppfatter den vitenskapelige teori som en art språk hvor vi enten gjenspeiler eller lagrer vår kunnskap om virkeligheten. Begge antar at teorinøytral observasjon er mulig. Induktivisten trenger denne antakelsen for å kunne forsvare at teorier fremkommer som gene-

raliseringer over enkeltstående iakttagelser som stadig gjentar seg under visse vilkår. Konvensjonalisten trenger den for å kunne legitimere teoriens konvensjonelle karakter. Begge betrakter derfor også begrepsdannelse som en *kontekstløs* virksomhet, selv om konvensjonalisten oppfatter den eksisterende vitenskapelige tradisjon som en art utgangsbetingelse for begrepsdannelsen og de eksisterende matematiske og logiske teknikker som grensevilkår for den.

Denne skissen av fellestrekk viser at en oppfatning av vitenskapenes natur ikke kan utformes uten å ta stilling til hva språk og begrepsdannelse er. I ethvert vitenskapssyn finnes det i det minste implisitt et syn på hva språk er. Og siden man ikke kan drive vitenskapshistorie uten en bestemt oppfatning av vitenskapenes natur, så gjelder dette også for vitenskapshistorikeren. Vi skal her merke oss to grunnleggende synspunkter på språk som er felles for induktivisten og konvensjonalisten:

1. Forholdet mellom språk og virkelighet betraktes som et utvendig forhold (dvs. enten som en kausalrelasjon eller som en konvensjon).
2. Forholdet mellom begrep og objekt er et forhold som kan forstås uavhengig av kontekst (dvs. det pragmatiske aspektet ved språket betraktes ikke som relevant for den vitenskapelige begrepsdannelse).

Vi har dermed konstatert at enhver vitenskapshistorisk fremstilling implisitt bygger på en oppfatning av hva vitenskap er, og at enhver oppfatning av vitenskapenes natur forutsetter en oppfatning av hva språk er og hvordan begrepsdannelse skal forstås. Den samlede effekt av de felles antakelser som vi har isolert og beskrevet, er at vitenskapshistorien i en viss forstand blir *historieløs*. For den språkoppfatning som er innebygget både i det induktivistiske og det konvensjonalistiske vitenskapssynet kan ikke legitimere hverken at det består en art nødvendig sammenheng mellom tidligere og senere faser i en gitt disiplins utvikling, eller at der finnes en art nødvendig sammenheng mellom vitenskap og samfunn på ulike nivåer. En disiplins historie tenderer mot å bli historien om den kontinuerlige fremvekst av en gitt type kunnskaper. Og da er man samtidig på grensen til å forutsette at fortidige kunnskaper restløst kan oversettes til våre dagers vitenskapelige termi-

nologi. I så fall blir den vitenskapshistoriske forskning ikke bare historieløs, den blir også *a-hermeneutisk*. Grunnleggende forskjeller mellom fortidig og nåtidig problemforståelse forblir uavdekket. Vitenskapshistorikeren antas å kunne bevege seg utvunget frem og tilbake i tid uten andre hindre enn de som manglende kunnskaper reiser.

Problemer av dette slaget har lenge vært kjent. Men det finnes få forsøk på å utforme et teoretisk grunnlag for å overvinne dem fra grunnen av. Det må ikke bare *forutsettes* som premisse at all vitenskapelig virksomhet foregår innenfor en horisont av samtidsbestemte forutsetninger og følgelig må antas å bli endret over tid. Vi må kunne *vis*e dette utfra vår oppfatning av hva språk er og hvordan begreper dannes. Det er i lys av en slik argumentativ strategi de følgende bemerkninger må forstås.

Praksisbegrepet hos Wittgenstein

Den bærende innsikt i Wittgensteins språkfilosofi er at det å lære et språk er å lære å mestre den menneskelige virkelighet. Vi lærer språket i og med at vi lærer å mestre de situasjoner hvor bruk av språk inngår som en essensiell del. Vi lærer f.eks. å utføre visse aktiviteter hvor det å *utsi* bestemte ting er uløselig knyttet til deres korrekte utførelse. Å avgi et løfte er et brukbart eksempel. Dette forholdet mellom begrepsdannelse og menneskelig virksomhet oppfatter Wittgenstein som et *indre* forhold og ser det som et grunntrekk ved det menneskelige språk. Å fremheve forholdet mellom språk og handling som en grunnfaktor i all begrepsdannelse er i og for seg ikke noe nytt. Hos Marx og Hegel så vel som hos Peirce og Dewey finner vi en lignende manøver. Det finnes derfor et visst grunnlag for å karakterisere Wittgensteins språkfilosofi som en art *praksis-filosofi* dersom vi med "praksis-filosofi" forstår enhver filosofi som arbeider utfra den innsikt at det består et gjensidig konstituerende forhold mellom språk, handling og virkelighet. Men i seg selv sier denne karakteristikken nok så lite. For det gjensidige konstitusjonsforhold kan utvikles på mange og innbyrdes meget ulike måter. Hos Marx dukker det opp som et moment i kritikken av den politiske økonomi mens det f.eks. hos Wittgenstein befinner seg i en logisk-filosofisk kontekst hvor den sentrale oppgaven er å forstå forholdet mellom logikk, språk og virkelighet. Vi trenger derfor en nærmere beskrivelse av konstitu-

sjonsproblematikkens plass i Wittgensteins filosofi. Det er her hans begrep om *praksis* inntar en fundamental plass. For det er ifølge ham bare innenfor rammen av et mangfold av praksiser at vi settes i stand til å identifisere, referere til og handle overfor noe som vi kan omtale som et element i den menneskelige virkelighet. Begrepet om praksis blir derfor begrepet om vår form for konstitusjon av verden gjennom språket.⁴ Wittgensteins analogi mellom det å bruke et språk og det å spille et spill er velkjent. Mindre kjent er det derimot at et av hans fundamentale poenger med denne analogien var å utvikle en kontekst for å undersøke hva det vil si å følge en regel i sin adferd. I en betydning av "språkspill" kan det derfor sies at det å delta på en vellykket måte i et språkspill er å oppvise en regelstyrt adferd. Og det å utøve en regelstyrt aktivitet er en *praksis*.⁵ En praksis eller et språkspill, i denne betydningen av "språkspill", er altså å forstå som en art *instituert handlemåte* hvor bruk av språk inngår essensielt, men på høyst ulike måter.

Her er det viktig å få tak på det perspektivet Wittgenstein legger på sin undersøkelse av språkbruk. Da første del av FILOSOFISKE UNDERSØKELSER ble skrevet (1936 – 1945) var det den logiske positivisme som fullstendig dominerte den filosofiske scene i Europa og Amerika. Også i deres språksyn figurerer regelbegrepet som en grunnstørrelse. Men her er analogien en helt annen. Språket sammenlignes med et matematisk eller logisk system hvor ethvert skritt kan begrunnes med henvisning til en eller annen regel. I dette perspektivet står selve regelen frem som språkets fundament. Den representerer det kriterium vi viser til når det oppstår uenighet om hvorvidt en gitt (språk-)handling faktisk var eller ikke var i overensstemmelse med den aksepterte fremgangsmåte. Men i så fall blir enhver språkregel å forstå som en *konvensjon*, en avtale vi har inngått fordi vi har funnet det hensiktsmessig å handle slik. Det er dette bildet av det menneskelige språk Wittgenstein angriper. Derfor er det at den regelstyrte aktivitet, dvs. *praksis*, kommer i forgrunnen på bekostning av selve regelen. Ved hjelp av praksisbegrepet fastholder han at en mulighetsbetingelse for konstituering av det menneskelige språk er at den finner sted i en kontekst av aktiviteter. Oppmerksomheten er rettet mot *mulighetene* for meningsfull kommunikasjon overhodet, noe som gjør at det ligger nær å se et slektskap mellom klassisk transcendentalfilosofi og Wittgensteins språkfilosofi.⁶

Vi skal i denne sammenheng feste oss ved tre grunntrekk ved begrepet om praksis slik vi finner det hos Wittgenstein. For det første brukes begrepet om praksis til å beskrive det *gitte*. En praksis er slik sett en partikulær artikulering av den *livsform* som alle deltakerne i et språksamfunn deler. For det andre fremhever praksisbegrepet, som vi alt har sett, adferdens *konstitutive* rolle i begrepsdannelsen. Språkets tegn blir først meningsfulle når de gis en plass og en oppgave å utføre i en instituert handlemåte. For det tredje understreker begrepet om praksis begrepsdannelsens essensielt *sosiale* karakter. For det å følge en regel er en praksis eller *sedvane*, som Wittgenstein også sier.⁷ På denne måten sidestilles begrepet om praksis med begreper som 'institusjon' og 'skikk'. Vi ser dermed at kjernen i begrepet om praksis ligger i det forhold at det betegner en *samtidig* konstituering av virkeligheten i to dimensjoner: Å etablere en praksis er å konstituere et sosialt og intersubjektivt handlingsrom så vel som en relasjon mellom et språk tegn og et aspekt av virkeligheten.

La oss kommentere de tre aspektene ved begrepet om praksis litt nærmere. Det første dreier seg om forholdet mellom praksis og det gitte i Wittgensteins filosofi. Praksis er følgelig nært beslektet med begrepet om livsform. Den viktigste forskjellen mellom dem er omfanget. Livsform omfatter totaliteten av de praksiser som utgjør et gitt språksamfunns grep på verden. Å dele livsform er å dele språk. Praksisbegrepet anvendes derimot om partikulære aktiviteter. Det er ett av poengene med å si at det å følge en regel er en praksis. Men dets sentrale rolle som del av det gitte utspilles i forbindelse med den begrunnelsesproblematikk som Wittgensteins reiser i *FILOSOFISKE UNDERSØKELSER*. Det dreier seg om å finne et alternativ til platonistiske, intuisjonistiske og formalistiske teorier om hva mening er. For det som er felles for disse teoriene er antakelsen om at *logikken* kan begrunne forholdet mellom språk og virkelighet. Begrepet om praksis tjener her til å understreke at det mangfold av aktiviteter som er konstituerende for all begrepsdanning, ikke hviler på noe som helst annet. Det menneskelige språk representerer en åpen konstitusjon av virkeligheten. Den enkelte praksis kan derfor ikke betraktes som en spesifisering av en overordnet og *a priori* gitt logisk struktur som all virkelighet må oppfylle, slik tilfellet var i *Tractatus*. Fundamentalt sett har jeg ingen *grunner* for å følge en regel eller utøve en praksis. Heller ikke er det uttrykk for et valg eller en beslutning. Jeg følger

regelen blindt.⁸ Men dette må forstås riktig. Det er ikke snakk om noen som helst form for kausalitet eller deterministisk prinsipp. Det er utelukkende snakk om å finne et uttrykk for det faktum ved vårt språk at logiske og matematiske utsagn ikke refererer til en logisk eller matematisk virkelighet som kan tjene til å *begrunne* den nødvendighet som vi med rette tilskriver slike utsagn.

Det andre sentrale aspektet ved praksis-begrepet angår problemet om hvordan en enhetlig *anvendelse* av en regel kan sikres når det ikke finnes en intellektuell skuen av logisk-matematiske objekter som kan begrunne den. Heller ikke hjelper det å vise til *immanente* egenskaper ved de regler som kan utledes av en gitt praksis. Det er den utveien som velges i konvensjonalismen. Og det løsningsforsøket gir ikke noe svar på problemet. For vi lærer ikke å *anvende* en regel utelukkende ved å lære å kjenne dens logiske form. Ingen ting ved regelens *form* garanterer en felles forståelse av den, og derfor heller ikke en enhetlig anvendelse av den. Det er på dette punktet Wittgenstein tenker seg at det finnes en forståelse av regelen som fra gang til gang kommer til uttrykk i det vi kaller "å følge regelen" og hva vi kaller "å handle i motstrid med den".⁹ Og denne forståelsen er primært en art *ferdighetsforståelse*. Den tilegnes ved at man øves opp til å utøve etablerte praksiser hvor språk inngår som en essensiell del. Men for å *etablere* en praksis er det ikke tilstrekkelig med regler, det trengs også eksempler:

Not only rules, but also examples are needed for establishing a practice. Our rules have loop-holes open, and the practice has to speak for itself.¹⁰

En regel alene vil altså ifølge Wittgensteins analyse ikke kunne utrette noe med henblikk på å fastlegge bruken av et tegn på en enhetlig måte. For en regel har mange smutthull. Den er åpen for mange tolkninger. Følgelig oppnår vi ikke å bestemme tegnets mening ved å vise til en gitt regel. Tegnets bruk forblir ubestemt overfor mangfoldet av mulige måter regelen kan følges på. Men uten at det finnes midler til å bestemme meningsinnhold overhodet, vil det heller ikke finnes språk. Siden språket er et faktum, må slike midler finnes. Det er dem Wittgenstein omtaler som eksempler, dvs. instituerte handlemåter som har karakter av paradigmer. Den instituerte handlemåten representerer regelens *anvendelse* og garanterer således at den anvendes på samme måte

av språksamfunnets deltakere. Dette er en del av det Wittgenstein mener når han sier at det å snakke et språk er en del av en aktivitet eller livsform.¹¹ Den felles anvendelse av et tegn representerer også en felles forståelse av identitet. For ifølge Wittgenstein er begrepet om *det samme* uløselig vevd sammen med begrepet om en regel.¹² Og, som vi har sett, begrepet om en gitt regel kan bare erverves ved å lære å beherske den praksis som konstituerer *anvendelsen* av regelen og dermed bidrar til å etablere den som en bestemt regel. Å tilegne seg den helhet av språklige og ikke-språklige ferdigheter som utgjør en enkelt praksis er blant annet å lære å forstå hva som regnes som det samme. En gitt praksis blir selve grunnlaget for å forstå de regler som følges i den og ikke omvendt. For en regel er bare forståelig som en *bestemt* regel utfra den kontekst som den inngår i.

Vi har nå sett hvordan Wittgenstein tenker seg at våre praksiser både utgjør sluttsteinen i enhver begrunnelseskjede og bidrar til å etablere et konstitutivt forhold mellom språk tegn og virkelighet. Det tredje sentrale aspektet ved praksisbegrepet blir synlig via problemet om en felles forståelse av identitet. For dette problemet angår blant annet *intersubjektiviteten* i språksamfunnets regelforståelse. Og det fører oss i sin tur til problemet om det private språks mulighet. Men så lang skal ikke vi føre fremstillingen i denne sammenheng.¹³ For oss er det tilstrekkelig å konstatere at Wittgenstein knytter en nødvendig forbindelse mellom praksis og kriterium. Han peker på at det ikke, i logisk forstand, er mulig å være alene om å følge en regel, for i så fall ville vi ikke kunne skille mellom det å følge en regel og det å *tro* at vi følger den.¹⁴ Vi ville her mangle kriteriet for den rette måten å anvende eller følge regelen på. Det som i øyeblikket *synes* oss å være den riktige anvendelse *blir* den riktige.¹⁵ Det endegyldige kriterium for den rette anvendelse av en hvilken som helst regel ligger derfor nedfelt i den instituerte handlemåte eller praksis som utgjør regelens *kontekst* og nødvendige substrat. En praksis representerer således den allment anerkjente bruk av et språk tegn. Og i denne forstand er den etablerte praksis det kriterium språksamfunnet har for å vurdere om en gitt utøvelse av den er korrekt eller ikke. På den ene siden er det altså klart at vi handler *på basis av* en regel når vi utøver en praksis. På den andre siden finnes det ikke noe annet kriterium for den rette utøvelse av en praksis enn det at vi gjør det samme som andre gjør når de utøver denne praksisen.

Hinsides de enkelte praksiser finnes ingen som helst holdepunkter for noe som helst. Praksisen taler for seg selv. Den utgjør begrepsdannelsens fjellgrunn. Men i egenskap av instituert og allment anerkjent handlemåte er enhver praksis nødvendigvis intersubjektiv. For den regel som følges i den enkelte praksis må alltid kunne formuleres ved å iaktta den som utfører praksisen i et gitt tilfelle. En praksis er derfor også noe som essensielt er *gjentakbart*. Følgelig gir det heller ikke mening å tro at vi kan følge en regel bare en eneste gang i vårt liv.¹⁶ For en regel er nødvendigvis innskrevet i et sosialt og intersubjektivt aktivitetsrom hvor kriteriet på dens rette anvendelse ligger i selve den etablerte praksis. En interessant følge av dette synspunktet er at alle begreper for indre tilstander og prosesser må konstitueres av kriterier som er iakttakbare i et felles og intersubjektivt rom. "An 'inner process' stands in need of outward criteria."¹⁷

Med dette avslutter vi vår skisse av Wittgensteins begrep om praksis. Vi har prøvd å fremheve to grunntrekk i denne fremstillingen: 1. Å vise hvorledes praksis-begrepet avløser regelbegrepet som grunnlag for å forstå forholdet mellom språk og virkelighet. 2. Å vise i hvilken forstand praksis kan sies å være vår konstitusjon av virkeligheten gjennom språket. Det første momentet legger vekt på å vise hvorledes en regel med nødvendighet viser *utover* seg selv til en instituert handlemåte eller praksis som ganske enkelt er historisk gitt. Den har ingen logisk *grunn* for sin eksistens. Det andre momentet legger vekt på å vise hva slags konstitusjonsproblematikk vi har å gjøre med hos Wittgenstein. Å etablere en praksis innebærer ikke bare å forbinde et språk tegn med et stykke virkelighet i kraft av en gitt måte å handle på. Det innebærer også at den instituerte og regelstyrte handlemåte *essensielt* er intersubjektivt håndterbar. Den enkelte praksis blir dermed et logisk rom for kommunikasjon og samhandling. Uten en viss beherskelse av en gitt praksis vil vi ikke kunne forstå de regler som følges i den, dvs. vi vil ikke kunne tilegne oss de begreper som ble dannet i og med at praksisen ble etablert. Å dele språk er å dele virkelighet og vice versa. Å beskrive et begrep medfører derfor å beskrive de praksiser hvor begrepet inngår og har en oppgave å utføre, dvs. vi må beskrive den kontekst av aktiviteter som er konstituerende for dannelsen av begrepet. Likevel er det aldri tilstrekkelig å beskrive isolert de praksiser som er konstituerende for et gitt begrep. For en praksis er, som tidligere nevnt, en parti-

kulær artikulering av den livsform som alle deltakerne i et gitt språksamfunn deler. Den kan bare forstås fullstendig dersom den betraktes som et element i en felles livsform, dvs. som et moment i en gitt totalitet, og det er denne totaliteten som i fundamental forstand utgjør det gitte for Wittgenstein. Å ha del i samme livsform er et nødvendig vilkår for å kunne meddele seg til hverandre. Forholdet mellom livsform og praksis må betraktes som et forhold mellom helhet og del hvor delen får sin identitet bestemt av sin plass i helheten. Det er noe av dette Wittgenstein antyder når han sier at det å forstå et utsagn er å forstå et språk.¹⁸ For det å forestille seg et språk er for ham å forestille seg en livsform.¹⁹ I begrepet om *livsform* innbefatter Wittgenstein de fysiske og psykiske betingelser som utgjør grunnlaget for den menneskelige begrepsdannelse. Men han innbefatter også den totalitet av instituerte handlemåter, tekniske kunnskaper og ferdigheter, erfaringer, antakelser, synspunkter og verdier som til enhver tid er innebygget i det språk vi bruker for å handle overfor og forstå verden og hverandre. Dette kommer særlig klart frem i LECTURES & CONVERSATIONS ON AESTHETICS, PSYCHOLOGY & RELIGIOUS BELIEF hvor han diskuterer estetiske dommers avhengighet av en gitt kultur. Der sier han f.eks. at "What belongs to a language game is a whole culture".²⁰ Å forsøke å forstå en gitt begrepsdannelse eller en gitt praksis vil derfor alltid måtte omfatte en bestemmelse av dens forhold til de omgivende praksiser i den livsform hvor de alle hører hjemme. Dette innebærer i sin tur at enhver begrepsdannelse bare kan forstås fullt ut for så vidt den forstås i lys av den kultur den er en del av og de økonomiske og materielle vilkår og den samfunnsmessige organisasjon som råder der. Å forstå en praksis innebærer derfor å forstå dens plass i en livsform.

Vitenskap, praksis og vitenskapshistorie

Vi har nå avsluttet vår beskrivelse av det språksyn som vi mener er det mest fruktbare utgangspunkt for å forstå både vitenskapene og deres historie. Ifølge denne oppfatningen må forholdet mellom språk og virkelighet forstås som et *indre* forhold. Og *konteksten* eller språkets pragmatiske aspekt blir fremhevet som det grunnleggende ved enhver begrepsdannelse. Dermed har vi benektet begge de grunnpillarene som var felles i induktivistens og konven-

sjonalistens språkforståelse. Men det gjenstår å formulere de konsekvensene som følger av vårt språksyn med henblikk på hvordan vitenskapshistorie mest hensiktsmessig kan utøves. Og da vil det være på sin plass å gjøre oppmerksom på de begrensningene som ligger i vår angrepsmåte. Vi kan med det gitte utgangspunkt ikke gjøre noe annet enn å bidra til å klargjøre visse *logiske vilkår* for vitenskapshistorisk forskning. Vi markedsfører på ingen måte en teori. Nyttan av våre refleksjoner ligger i deres veiledende karakter. De viser hvilke *typer* av spørsmål som må stilles og hvilke som kan utelates. Med et bilde hentet fra kartografien kan vi si at vårt bidrag består i å argumentere for at et visst sett av konvensjoner må anvendes i fremstillingen av det vitenskapshistoriske landskap. *Vi* tegner ikke selv kartene. Det er vitenskapshistorikerens oppgave.

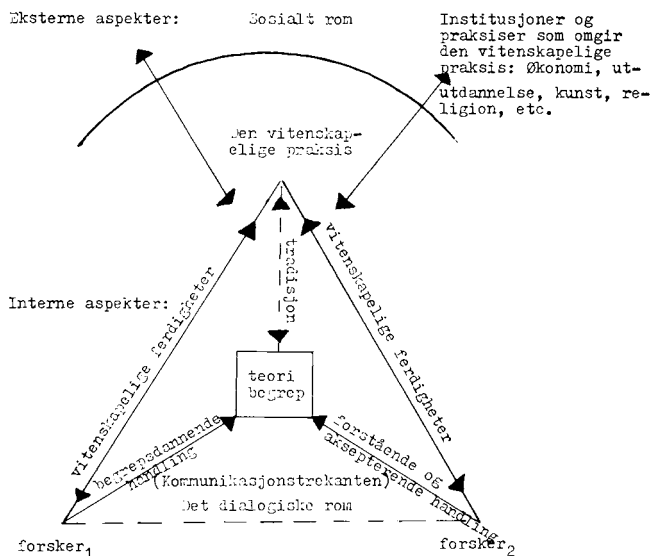
Men hva er så innholdet av de konvensjonene vi mener å ha grunnlag for å foreslå? Det overordnede synspunkt kan fremstilles på denne måten. I forlengelsen av den skisserte språkoppfatning blir det ikke lenger meningsfullt å prøve å forstå vitenskapen og dens historie utelukkende utfra dens *produkter*. Det svarer til å prøve å forstå språkets natur utfra regelbegrepet alene. Vi har sett at dette ikke fører frem fordi det ikke kan finnes regler for å *anvende* regler. En regel må forstås utfra den praksis som representerer regelens anvendelse. Vi tvinges derfor til å legge et handlingsperspektiv til grunn: Vitenskapen må primært forstås som *praksis* og *prosess*. Å drive vitenskap blir da i hovedtrekkene å handle på visse instituerte måter overfor en forskningsgjensstand som i vesentlig grad konstitueres av de synspunkter og antakelser av teoretisk art som er nedfelt i de instituerte handlemåter. I kraft av sin handlingskarakter får den vitenskapelige virksomhet status av *meningsverk* og må antas å være intelligibel på nøyaktig samme måte som enhver annen handling i dagliglivet. Å handle er å følge en regel i sin adferd. Og det å følge en regel er en praksis. Å identifisere noe som en handling forutsetter derfor at den er nødvendig knyttet til en språklig kontekst. På den annen side har vi sett at konstitueringen av språk forutsetter en kontekst av aktiviteter i et intersubjektivt rom. Vi ser således at det å kunne snakke et språk og det å kunne samarbeide om en arbeidsoppgave er to sider av samme sak. Å frembringe ulike former for kunnskaper om mennesket, samfunnet og naturen er den dominerende arbeidsoppgave i den vitenskapelige praksis. Å studere historien til den vitenskape-

lige virksomhet vil derfor innebære å studere et mer eller mindre sammenhengende kompleks av samhandlinger som er organisert omkring det å fremskaffe forskjellige slags kunnskaper som til enhver tid betraktes som ønskverdig. Og hva som er ønskverdig kunnskaper skifter fra epoke til epoke og fra kultur til kultur.

I kraft av denne generelle bestemmelsen blir vitenskapshistorien å forstå som en historisk og humanistisk disiplin hvor forskningsgjenstanden er den overindividuelle vitenskapelige *praksis*, dvs. det logiske rom for kommunikasjon og samhandling med henblikk på å frembringe kunnskap. Og de *former* for menneskelig kunnskap som skal rekonstrueres i vitenskapshistorien må forstås som de generelle og fagspesifikke *regler* som er nedfelt i den aktuelle praksis på et gitt tidspunkt. Men denne oppgaven medfører en dobbelt manøver: a) Å beskrive den kontekst av aktiviteter som var konstituerende for dannelsen av regelen eller begrepet som undersøkes. b) Å beskrive så langt det lar seg gjøre den plass den vitenskapelige praksis har i den gitte kultur. Grunnprinsippet for den vitenskapshistoriske fremstilling blir altså et vekselspill mellom en *intern* og en *ekstern* angrepsmåte. Og begrunnelsen for å godta denne strategien finnes altså i vårt syn på hva språk er og hvordan begreper dannes. For de begrepsdannelser som skjer i en vitenskapelig praksis må nødvendigvis trekke på det potensial av forestillinger, antakelser og mer spesifikke begrepsformer som tilsammen utgjør språksamfunnets tilgjengelige forståelsesredskaper. Av *logiske* grunner må vi derfor bestandig gå utover en immanent undersøkelse av begrepene i en gitt praksis for å forstå deres fulle innebyrd og orientering. Vitenskapshistorikeren må prøve å isolere og formulere de betydningsproduktive metaforene som utgjør den uekspliserte horisonten for all begrepsdannelsen. Slike metaforer eller grunnantakelser er ikke selv en del av de begreper som dannes eller de teorier som utformes. De er snarere noe som gir den mer spesifikke mening til de begreper som settes i omløp i en gitt vitenskapelig praksis. De har altså en slags *styrende* funksjon i begrepsdannelsen ved å være en konstituerende del av samtidens intellektuelle redskapskasse. I Wittgensteins forstand av "paradigme" kunne vi si at de betydningsproduktive metaforene eller grunnantakelsene har en slags *paradigmatisk* status i begrepsdannelsen. De er instrumenter i språket, målestokker vi legger an mot virkelighet for å trekke sammenligninger og knytte forbindelser av ulike slag. De er ikke en del av det vi forstår når vi forståe noe;

de er heller ikke en del av det vi ser når vi ser noe. De er snarere de vi forstår *utfra* og ser *med*. De representerer det som til enhver tid utgjør *grensene* for den vitenskapelige forståelse. Legg merke til at Wittgensteins paradigmebegrep har lite å gjøre med det paradigmebegrep som Thomas S. Kuhn har gjort bruk av. Kuhns paradigme er enten *helheten av de styrende elementer* i den normalvitenskapelige virksomhet eller *den forbilledlige anvendelsen* av en vitenskapelig teori.²¹ Wittgenstein og vi snakker derimot om hva som styrer selve *begrepsdannelsen* i en gitt kultur og dermed også den vitenskapelige begrepsdannelsen. For de paradigmatisk grunnantakelsene har å gjøre med de forutsetninger av almen karakter som skapes *i og med* det forhold at den enkelte vitenskapsmann allerede forut for sin vitenskapelige gjerning har en fullt ferdig formet bevissthet i kraft av at han er medlem av et historisk gitt samfunn med et bestemt samfunnssystem, med bestemte former for økonomi og bestemte religiøse og politiske praksiser. Slike betydningsproduktive antakelser er vevd inn i dagligspråkets begreper nettopp fordi begreper bare kan dannes og får sin mening fastlagt gjennom den plass de gis og de oppgaver de får å utføre i historisk spesifikke aktiviteter. Å forstå fortidige begrepsdannelser vil derfor med logisk nødvendighet innebære at vi rekonstruerer den konteksten de inngikk i.

De ideene vi løselig har skissert i de foregående kan sammenfattes i følgende figur:

Denne figuren representerer et snitt av den vitenskapelige praksis. Den er altså et bilde av vitenskapshistorikerens studieobjekt slik vi har skissert det. Den avbilder de logiske vilkår for vitenskaps-historisk forskning vi mener må oppfylles.

Det viktigste generelle skillet går mellom de eksterne og de interne aspekter ved figuren. Dette forholdet endres i tidens løp og nøkkelen til forståelsen av en gitt praksis finnes alltid i dens omgivelser. Dette forholdet er symbolisert ved motsetningen mellom ytre og indre elementer i figuren. Den vitenskapelige praksis er plassert i toppen av trekanten for å understreke dette begrepets fundamentale betydning. De to hjørnene i trekantens basislinje symboliserer henholdsvis den begrepsdannende (venstre) og den aksepterende/forkastende (høyre) forsker. Dette understreker også den kommunikative karakter som kjennetegner den vitenskapelige praksis. Den brutte basislinjen betyr at kommunikasjonen ikke er direkte, men skjer via de produkter som frembringes av den pågående virksomhet. Derfor kalles også den lille trekanten – forsker₁/teori/forsker₂ – for kommunikasjonstrekanten. Produktet av virksomheten, begrepene og teoriene, er plassert i sentrum av trekanten for å symbolisere deres grunnleggende betydning i den vitenskapelige praksis. Ved å innskrive den lille kommunikasjons-trekanten i den mer omfattende praksis-trekanten ønsker vi å symbolisere at kommunikasjonen mellom forskerne bare kan foregå ved hjelp av de begreper som konstitueres av de instituerte handlemåter. Linjen fra toppen av den store trekanten og til hver av hjørnene symboliserer den vitenskapelige kompetanse eller ferdighet i å utøve de instituerte handlemåter. Linjene som går fra hvert av hjørnene på basislinjen til toppen av trekanten symboliserer det bidrag den enkelte praksisutøver kan gi til den samlede mengde av teknikker og handlemåter i den vitenskapelige praksis. For den betraktes som kilden til all vitenskapelig kompetanse. Videre viser figuren en brutt linje mellom toppen av trekanten og produktet i den vitenskapelige praksis. Den er bærer av en pil som peker i begge retninger. Bevegelsen fra praksis til produkt skal symbolisere produktets avhengighet av de rådende begrepsdannelser. Bevegelsen fra produkt til praksis betyr at ethvert produkt vil kunne gi opphav til nye handlemåter som i sin tur blir konstitutive elementer i nye begrepsdannelser. Derfor omtales dette forholdet som tradisjonen. Som helhet symboliseres dermed den gitte virksomhets avhengighet av en forutgående tradisjon.

Trekantens plassering i rommet kan sies å symbolisere motsetningen og den gjensidige avhengigheten mellom det kollektive og det individuelle. Toppunktet i trekanten, dvs. praksis, representerer det overordnede og kollektive; de kommuniserende forskerne på basislinjen representerer det individuelle og underordnede.

Dermed har vi gitt en skisse av noen av de nødvendige strukturene i vitenskapshistorikerens forskningsfelt. Nå er det opp til ham å ta hensyn til dem i konkret forskning. Men med det er likevel ikke alle sorger slukket. For det er ikke bare vitenskapshistorikerens forskningsgjenstand som gir opphav til problemer, det gjør også hans forsknings*situasjon*. Det følger direkte av vår språkfilosofiske posisjon at det å forstå noe innebærer å forstå det på bakgrunn av et språk som vi deler med andre. Og vi har slått fast at det å dele språk er å dele virkelighet. For å lære et språk er å lære å håndtere virkeligheten på bestemte måter, ifølge den utforming vi har gitt praksisbegrepet på grunnlag av Wittgensteins begrep om praksis. Hvis vi f.eks. skal forsøke å forstå noe av den forskning som foregikk i middelalderen, så synes vårt utgangspunkt å utelukke eller å vanskeliggjøre dette i en hittil uhørt grad. For de begreper vi råder over for å forstå vår virkelighet, innbefattet den vitenskapelige virksomhet, er grunnleggende forskjellig fra middelalderens begreper. Og hvordan er det i så fall mulig å drive vitenskapshistorie i det hele tatt?

Slik reiser det hermeneutiske problem seg på praksisbegrepets grunn. Det synes å kunne velte hele den virksomhet vi har som mål å forstå som historie. Og det finnes ingen universalløsning på problemet, hverken med vårt eller med noe annet utgangspunkt. Vi vurderer det likevel som en stor fordel at det nå reiser seg som et problem omkring begrepsdannelse og konstituering av språk overhodet. For på den måten gis vi anledning til å hankses med det som et *oversettelsesproblem* hvor iallfall noen faktorer er delvis kjente. Vi inviteres nå, med stor styrke, til å bearbeide følgende spørsmål: Hvordan kan innholdet i en gitt vitenskapelig praksis ved T_1 (middelalderen) beskrives ved hjelp av begreper som er tilvirket ved T_2 (vår egen tid)? Og med en slik problemstilling for øye vil det ikke være mulig å miste av syne det hermeneutiske aspektet ved den vitenskapelige forskning. Og deri ligger et vesentlig fortrinn fremfor de fleste andre tilnæringsmåter. Dessuten kan vi fra skissen av den vitenskapelige praksis utlede en oppskrift på hvordan vi skal gå frem for å brolegge deler av den forståelses-

messige kløft som består mellom fortiden og oss. Noen endringer er større enn andre. Det gjelder derfor å finne frem til de områdene hvor endringene er minst. De gir det mest pålitelige utgangspunkt. Slike områder finner f.eks. i de aller mest elementære former for adferd. De fellesmenneskelige handlemåter blir det referansesystem vi tyr til når vi skal forstå et fremmed språk.²² Her er slektskapet størst.

Dette er en mulig strategi for oss fordi vi av *logiske* grunner må starte vår oppnøsting av det begrepsmessige innhold i de vitenskapelige begreper i dagliglivets begrepsdannelser. Og her er det langt større kontinuitet og fellesskap enn hva vi finner immanent i den vitenskapelige praksis.

Det hermeneutiske problems permanente nærvær i den vitenskapshistoriske forskning tenker vi oss å inntegne i vår praksisfigur på den måten at hele figuren på s. 81 inntar teoriens og begrepets plass i en ny trekant hvor de kommuniserende forskerne på basislinjen er nåtidige vitenskapshistorikere og trekantens toppunkt symboliserer den nåtidige vitenskapshistoriske forskningspraksis med hele dens forankring i det omgivende samfunns ulike aktiviteter og begrepsdannende virksomheter.

I grove trekk er det slik vi forestiller oss at Wittgensteins språkfilosofi kan gi visse holdepunkter for en bedre forståelse av hvordan man på en fornuftig måte kan drive vitenskapshistorisk forskning. For å tydeliggjøre noen av de muligheter som ligger i vårt oppslag, vil vi til slutt illustrere disse ideene innenfor rammen av et eksempel hentet fra kunsthistoriens forskningshistorie.

Codex Egberti

Codex Egberti er betegnelsen på et manuskript som ble laget på oppdrag av erkebiskop Egbertus av Trier i begynnelsen av 980-årene.²³ Det dreier seg om en perikope-bok, dvs. en samling utdrag av Evangeliene til messebruk på søndager og helligdager. Manuskriptet er rikt illustrert og innbindingen er utsøkt. Man er ikke enige om hvem som har utført illustrasjonene. Men man antar at Gregor-mesteren har spilt en sentral rolle ved tilvirkingen av dem. Derimot hersker det enighet om når og hvor bildene ble til – i Trier eller Reichenau i begynnelsen av 980-årene. Man er også enige om at de oppviser påvirkning både fra senantikk og byzantinsk kunst. Forskningen omkring illustrasjonene i *Codex Eg-*

berti kan deles i to stadier. Det første stadiet, fra Franz Kugler (1837) til A. Goldschmidt (1928), kjennetegnes av forsøk på å forklare dem ved å kartlegge de forbildene de bygger på. Den grunnleggende modellen er *innflytelse* tenkt som en kausal prosess i analogi med mekaniske årsaksforklaringer. Kunstneren reduseres til en uvesentlig størrelse som utelukkende foretar en formidling mellom senantikke og byzantinske mønstre og miniatyrene i Codex Egberti. I dette perspektivet fremstår illustrasjonene som kopier snarere enn som selvstendige kunstneriske uttrykk.

I den andre fasen, fra Woermanns KUNST DER CHRISTLICHEN FRÜHZEIT UND DES MITTELALTERS (1918) til Jantzens OTTONISCHE KUNST (1947), betraktes illustrasjonene som meningsbærende enheter snarere enn kopier. Her ble også problemstillingen en annen. Man prøver ikke lenger å årsaksforklare bildene ved å oppspore deres forbilder. Man ønsker i stedet å se dem som uttrykk for tidsånden eller den herskende verdensanskuelse. Den andre fasen preges altså av idehistorisk inspirerte forsøk på å gjøre bildene intelligible. Man ser kunsthistorien som åndshistorie, en forskningsideologi som Wilhelm Dilthey i særlig grad har vært med på å utforme.²⁴

Det finnes egentlig ingen kontinuitet mellom disse to fasene i Codex Egbertis forskningshistorie ettersom forskningsobjektet blir definert på høyst ulike måter. I den første fasen befatter man seg med kopier og interesserer seg følgelig for deres forbilder og opprinnelse. I den andre fasen befatter man seg med en rekke meningsbærende størrelser og man interesserer da selvsagt først og fremst for å utlegge denne meningen. Men selv om forskningsobjektet i de to fasene er forskjellig, så finnes det også noe som er felles – nemlig selve den illustrerte perikope-boken og en del data omkring den. Men det er liten grunn til å undervurdere at det nærmest foreligger et brudd i forskningshistorien til Codex Egberti mellom første og andre forskningsfase. Kuhns ide om paradigmeskifte kunne kanskje med visse endringer brukes til å beskrive forholdet. Det viktige i vår sammenheng er å understreke at det finnes en rekke spørsmål som ikke lar seg stille innenfor de to forståelsesformene som ble lagt til grunn i henholdsvis første og andre fase. Blant de spørsmål som man ikke stilte finner man f.eks. Hvorfor har bildene akkurat det innhold som de har? I Codex Egberti avbildes Jesu livssyklus. Det var noe nytt. Et slikt motiv er ikke benyttet i de tidligere karolingiske manuskriptene.

Hvorfor begynte man å avbilde Jesu liv? Her er det ikke tilstrekkelig å henvise til at det foreligger både antikke og byzantinske forbilder. For det fantes også karolingiske forbilder. Hva forklarer at Gregor-mesteren og hans medhjelpere velger å bruke dels antikke og dels byzantinske, men nesten ikke karolingiske forbilder? Og hvorfor velges visse innslag fra de antikke og visse fra de byzantinske mens andre blir oversett? I særlig grad er en av disse utelatelsetene interessante. I de senantikke bildene finnes det en antydning til illusjonsmaleri, dvs. det finnes visse ansatser til å fremstille billedrommet perspektivisk. Dette er fraværende i Codex Egbertis illustrasjoner. Hva er grunnen til at dette ikke følges opp? En mulig forklaring er selvsagt at malerne var udyktige i teknisk henseende; de kunne ganske enkelt ikke male illusjonistisk. En annen mulig forklaring er at det fantes bestemte *grunner* for å foreta det utvalget som ble gjort. Men hvis dette har noe for seg, så hjelper det lite bare å se på bildene. For man kan ikke av dem alene avlese de utvalgsriteria som eventuelt ble praktisert.

Det er den andre forskningsstrategien som den skisserte ”praksismodellen” inviterer til. Den antyder at en immanent analyse aldri vil være tilstrekkelig som forklaringsgrunnlag. Man må bestandig undersøke den sammenheng de undersøkte teorier, begreper eller kunstprodukter oppstod i. I vid forstand må vi undersøke hvilke *ressurser* som stod til disposisjon for deres opphavsmenn. Hvordan var så ressursituasjonen for Gregor-mesteren og hans medhjelpere? De må ha hatt materielle ressurser, så som pergament, farge, etc. De må også ha hatt tekniske ressurser, dvs. de kunnskaper som trengs for å tilvirke de fargene som er benyttet. De må dessuten ha hatt noe vi kan kalle praktiske ressurser: De må ha hatt mulighet for å tilegne seg bestemte ferdigheter i tilknytning til det å fremstille noe på pergament. De må altså ha hatt anledning til å lære seg å male. Illustrasjonene i Codex Egberti føyer seg inn i en bestemt tradisjon; de forutsetter at opphavsmannen har tilegnet seg bestemte ferdigheter som kan analyseres nærmere. Dertil kommer at opphavsmannen må ha hatt spesifikke intellektuelle ressurser – bildene gir uttrykk for bestemte ting.

Det er selvsagt vitenskapshistorikerens oppgave å gi det skisserte skjelettet kjøtt på beina. Men også kunsthistorikeren vil i vesentlig grad kunne bidra til en empirisk utfylling innenfor rammen av den forståelsesform som vi har antydnet konturene av. Undersøker man nærmere hva det var for slags sosial sammenheng disse illu-

strasjonene ble tilvirket i, så finner man at biskop Egbertus tilhørte kretsen rundt Otto II i Sachsen. Man har en hel del kunnskaper om hva det var for slags politikk Otto II førte. Man kjenner i stor utstrekning til hans planer og intensjoner. I vår sammenheng kan det interessere å bemerke at Ottos herskerideal var en byzantisk keiser. Det fantes en stor forakt for den hjemlige kulturen ved Ottos hoff. Den byzantinske kultur ble derimot alment beundret. Dette kan bidra til å forklare hvorfor byzantinske modeller eller forbilder ble foretrukket. Ideologisk sett fantes det liten eller ingen tilknytning til karolingiske forhold. Også dette faktum kan bidra til å forklare hvorfor bildene ble som de ble. Generelt kan vi slå fast at oppdragsgiveren og hans sammenheng spiller en betydelig rolle i forsøket på å forstå hvorfor f.eks. et maleri får en bestemt utforming. Oppdragsinstitusjonen er et eksempel på en av de institusjonene som utgjør den samfunnsmessige kontekst for både den kunstneriske og den vitenskapelige produksjon.

En annen institusjon som ligger i bakgrunnen hva angår Codex Egberti er den utdannelsesinstitusjon som malerne muligvis har gjennomgått. Det må ha eksistert en malertradisjon. At det fantes en slik tradisjon er belagt ved bilder fra tiden umiddelbart før Codex Egberti. Det fantes utvilsomt en lang skrive- og malertradisjon i skriptoriene i klostrene i Trier og Reichenau.

Videre må både oppdragsgiveren og malerne ha hatt visse estetiske begreper for å kunne omtale og vurdere sin virksomhet. For å kunne formulere selve oppdraget må selvsagt oppdragsgiveren kunne beherske slike begreper på en rudimentær måte. Og malerne må besitte visse estetiske begreper for å kunne utforme bildene på den måten som de har gjort. Det må altså forutsettes en tradisjon som kjenner til både senantikkk og byzantinsk malerkunst og de komposisjonsprinsipper som anvendes der. Heller ikke er det tilstrekkelig med begreper. Man trenger også forbilder, man har behov for å ha sett en god del malerkunst. Dette innebærer at det må ha eksistert en kunsttradisjon. Man vet at også dette vilkåret var oppfylt i Trier og Reichenau. For der fantes store kloster med rike biblioteker. Videre har Codex Egberti en bestemt liturgisk funksjon. Det var ikke et manuskript som hvem som helst kunne lese. De eneste som leste i Codex Egberti var de prestene som forrettet ved messene på søn- og helligdager. Dens spesielle rolle i kirkelivet ble uttrykt gjennom de ritualer som knyttet seg til dens bruk. Boken ble båret inn i kirken i prosesjon og ble be-

handlet som symbol for Kristus. Boken hadde altså en art stedfortredende funksjon, den representerte Kristi nærvær i menigheten. Og denne oppfatningen har selvsagt i sin tur en plass i en bestemt teologi. Dette viser at også en undersøkelse av illustrasjonenes liturgiske kontekst vil kunne bidra til å øke forståelsen av bildenes innhold og utforming.

På samme måte ville vi kunne hente ut stoff til forøkelse av vår forståelse av Codex Egberti ved å se den i lys av den rådende politiske ideologi og de økonomiske interesser som betinget den i Otto IIs regjeringstid. Men det skal vi ikke gå inn på her. Vi har bare antydnet gjennom et eksempel hvordan vi forestiller oss at fremgangsmåten må være dersom ”praksis-modellen” skal være veiviser såvel i vitenskapshistorien som i kunsthistorien. For vi har prøvd å vise at den malerpraksis som ble innledet av Codex Egberti bare er mulig mot en bakgrunn av ulike slags institusjoner og virksomheter i samfunnet: Oppdragsgiverinstitusjonen (markedet i moderne kunst), utdannelseinstitusjonen, en estetisk tradisjon, en kunsttradisjon i den forstand at et betydelig antall bilder er kjent, en teologisk og liturgisk institusjon som man må henvise til om man skal forstå hvorfor bildene har fått den utforming som de faktisk har. Og dessuten må vi ikke overse den institusjon som den politiske ideologien utgjør. Den kan inneholde nøkler til forståelsen av både innhold og utforming av malerier.

Dermed skulle det være klart at de komponentene som er sammenfattet i figuren på s. 81 må antas å ha en viss almengyldig karakter. Hvilke forståelsesobjekt man enn har med å gjøre, må det likevel finnes de forhold og relasjoner som skisseres der. For at noen skal kunne uttrykke seg på en intelligibel måte, og for at noen skal kunne oppfatte noe som et uttrykk med en bestemt mening, må han ha lært å håndtere verden på bestemte måter og dermed ervervet seg et kompleks av ferdigheter som danner en uoverskridelig horisont for forbegrepsdannelse og dermed for all forståelse overhodet. I kraft av den generalitet som tilkommer begrepsdannelsesproblematikken kan den således sies å gi grunnlag for en videreutvikling i handlingsteoretisk lei. I en elementær form kan vi sies å ha gjort dette i nærværende artikkel. En mer systematisk perspektivering finnes i Tore Nordenstams avhandling: EXPLANATION AND UNDERSTANDING IN THE HISTORY OF ART.²⁵

1. Dette blir slått fast av Thomas S. Kuhn i hans artikkel om vitenskapshistorie i *International Encyclopedia of the SOCIAL SCIENCES*, vol. 14, The Macmillan Company & the Free Press, 1968, s. 74-83.
2. Denne påstanden blir overbevisende dokumentert av Joseph Agassi i hans monografi *Towards an Historiography of Science*, History and Theory, Beiheft 2, Wesleyan University Press, 1963.
3. Se Agassi: *Towards an Historiography of Science*, s. 30.
4. På dette punktet støtter vi oss på en fortolkning av Wittgensteins senfilosofi som er utført av den norske filosofen Viggo Rossvær i hans doktorgradsarbeid *Kant og Wittgenstein: Metoden hos Kant og Wittgenstein i lys av forholdet mellom transcendent logikk og (logisk) grammatikk*, Universitetsforlaget, Oslo, 1972. Se spesielt s. 341-47. I Rossværs fortolkning legges hovedvekten på problemene omkring begrepsdannelse. Han ser både Kants og Wittgensteins filosofi som et forsøk på å begrunne den *a priori* status de virkelighetskonstituerende regler kan sies å ha hos disse to filosofene.
5. Se Ludwig Wittgenstein: *Philosophische Untersuchungen*, del 1, § 202. (Bokens tittel blir ved senere henvisninger forkortet til PU. Referanser til første del angis med nummeret på den aktuelle paragraf, referanser til andre del angis ved sidetall.) I denne sammenhengen trengs det ikke å gjennomføre et skarpt skille mellom *praksis* og *språkspill*. Det siste begrepet anvendes i en rekke ulike betydninger hos Wittgenstein. Se i denne forbindelse Ernst Konrad Specht: *The Foundations of Wittgenstein's Late Philosophy*, New York, 1969, hvor han slår fast at det i det minste finnes tre hovedbetydninger for uttrykket "språkspill". Den tredje av disse betydningene beskriver Specht på følgende måte: ". . . certain individual partial language systems, functional entities or applicational contexts that constitute part of an organic whole", s. 42. Siste del av denne karakteristikken faller i store trekk sammen med den fortolkningen av praksis som vi presenterer nedenfor. Men den står for vår regning. Specht går overhodet ikke inn på den betydning praksisbegrepet har i Wittgensteins senfilosofi. Se i denne forbindelse Kjell S. Johannessen: *Wittgensteins senfilosofi. Et utkast til fortolkning*, Filosofisk institutts stensilserie, nr. 43, Universitetet i Bergen, 1977.
6. Ifølge Kant er motsigelsesprinsippet det eneste prinsipp som gjelder alment for den formale logikk. Men siden mennesket qua erkjennende subjekt bare lever i en av mange mulige verdener, vil grensene for det meningsfulle være langt snevrere enn grensene for det motsigelsesfrie. Av denne grunn er det også behov for å foreta en undersøkelse av de vilkår som gjelder for logikkens *anvendelse* i den menneskelige virkelighet. Dette er ifølge Kant transcendent-logikkens oppgave. Den beskriver og analyserer de vilkår som må finnes dersom det erkjennende subjekt overhodet skal kunne konstituere seg som erkjennende subjekt vis-a-vis en virkelighet som subjektet erkjenner som ordnet og uavhengig av seg selv. Wittgensteins ide om logisk grammatikk er åpenbart i slekt med Kants ide om en transcendent-logikk. I begge tilfeller er det snakk om en problematikk som angår *grensene* for det intelligible. Og kunnskap om slike grenser blir en syntetisk kunnskap med *a priori* gyldighet. Se f.eks. Wittgenstein, BGM, del III, pgr. 39, hvor han karakteriserer utsagnet "Ordet 'Bismarck' har 8 bokstaver" som en syntetisk *a priori* påstand. Men forskjellene er også store. Hos Kant dreier det seg om evig gyldige strukturer i bevisstheten. Hos Wittgenstein finner vi bare menneskeskapte, språklige strukturer som gjelder akkurat så lenge som de opprettholdes gjennom de etablerte praksiser som noe uantastelig. Viggo Rossvær har foretatt en jevnføring mellom Kant og Wittgenstein på dette punktet i artikkelen "Transcendentale problemstillinger i moderne filosofi", *Norsk filosofisk tidsskrift*, årgang VIII, nr. 2, 1973.

7. PU, § 199.
8. PU, § 219.
9. PU, § 201.
10. Ludwig Wittgenstein: *On Certainty*, Blackwell, Oxford, 1969, § 139.
11. PU, § 23.
12. PU, § 225.
13. Se i denne sammenheng Kjell S. Johannessen: "Wittgensteins regelbegrep: En interpretativ skisse med hensyn på implikasjonene for filosofisk semantikk", *Norsk filosofisk tidsskrift*, 7. årgang, nr. 2, 1973, særlig s. 67-9.
14. PU, § 202.
15. PU, § 258.
16. PU, § 199.
17. PU, § 580.
18. PU, § 199.
19. PU, § 19.
20. Ludwig Wittgenstein: *Lectures & Conversations On Aesthetics, Psychology and Religious Belief*, Blackwell, Oxford, 1966, del I, § 26.
21. Thomas S. Kuhn: *The Structure of Scientific Revolutions*, andre utgave, University of Chicago Press, 1970, s. 175.
22. PU, § 206.
23. Fremstillingen av forskningshistorien til Codex Egberti bygger på Gunnar Danbolt: *Codex Egberti. Estetisk teori og kunsthistorisk praksis*, ms., 1977. Danbolts avhandling vil bli publisert i serien *Estetiske studier* (Universitetsforlaget, Bergen). En forkortet utgave av denne avhandlingen kommer også i Lars Aagaard-Mogensen & Göran Hermeren: *Contemporary Aesthetics in Scandinavia*, Dota, Lund 1979, under tittelen "Aesthetic Theory and Practice in Art History".
24. Jfr. Max Dvořák's artikkelsamling *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte*, 1924.
25. Se Tore Nordenstam: *Explanation and Understanding in the History of Art*, Filosofisk institutts stensilserie nr. 43, Universitetet i Bergen 1978.